

17.5.2020

Länsi-Kymen Kulttuuritieyhdistys ry

Moisiontie 163, 47200 Elimäki

Rek.nro 212.328 Y-tunnus 2620175-9
info@lansi-kymenkulttuuritie.fi

Länsi-Kymen Kulttuuritien Vuoden 2020 Kulttuurimaisema **Vuoden 2020 Kulttuurimaisema on dokumentoidulta historialtaan 560 vuotta vanhan Perheniemen – Säaskjärven kyläalueen viljelymaisema**

Vanhimman nykyajalle säilyneen kirjallisen maininnan **litin Pärhäniemen kylän** taloista laati Hollolan laamanni verotusluettelo varten v. 1460. Talot oli rakennettu kasakyläksi nykyisen Perheniemen opiston kohdalta Säaskjärveen pistävälle Pärhän niemelle. Kaikkien noiden talojen nimet kirjoitettiin v. 1960 kulkijoiden luettavaksi kylän 500-vuotismuistomerkin kylkeen.

Laamannin tehdessä työtään näillä Ruotsin kuningaskuntaan kuuluneilla Hollolan talonpoikien metsästysmailla ja Säaskjärven rannan kahdeksassa talossa elettiin vielä Paavin katolisen kirkon aikaa. Kymijoen Pyhtään-haaran varteen valmistui samaan aikaan tärkeän aluehallinnollisen sijan saava Pyhtään kirkko, ja litin Säaskjärven laskujoen suualueelle Mikael Agricolan (n.1510-1557) synnyinpitäjän merenrantaan oli rakennettu vähän aiemmin Pernajan kirkko.

Suuri hallinnollinen murros Ruotsin oloissa tapahtui runsaat 60 vuotta myöhemmin, kun kuningas Kustaa Vaasa toteutti Ruotsin uskonpuhdistuksen ja siirsi kirkon omaisuuden sekä veronkannon valtiolle. Muutosten edetessä hän myös perusti vuonna 1539 Hollolan itäosiin litin kirkkopitäjän, jonka alueeseen kuului pitkän aikaa käytännöllisesti katsoen koko Pohjois-Kymenlaakso.

Aatelin mahti muutti 1640-luvulla Pärhän 14 talon suuruiseksi kasvaneen talonpoikaiskylän elämänsäkokonaan. Ruotsin käymien jatkuvien sotien ja kuningatar Kristiinan, Vaasa-suvun viimeisen hallitsijan, loisteliaan hovin suurten kulujen seurauksena Ruotsin valtiontalous oli ajautunut lähes sekasortoiseen tilaan.

Sodissa kunnostautuneita henkilöitä ja vauraita sukuja oli palkittu aateloinnilla ja niihin liitetyillä suurilla läänityksillä, aatelistilojen verovapautuksilla ja muilla erioikeuksilla niin runsaasti, että valtion verotulot jäivät kruunun näkökulmasta uhkaavan vähäisiksi.

Kun kymmenistä tuhansista itsenäisistä talonpojista perheineen tuli aatelistilojen alustalaisia, joko kartanon alueeseen kuuluvan yksittäisen maatilan vuokranneita lampuoteja, tai vain osan maatilasta viljeltäväkseen vuokranneita torppareita tai vain oman asuinsijansa vuokranneita mäkitupalaisia, heitä rasittivat suuresti uusien maanomistajien ankariksi asettamat työvelvoitteet ja maankäyttövuokrat. Kohtalostaan katkeroituneiden entisten talonpoikien elämä oli raskasta.

Kyläalueen elinolojen kohtalonyhteys Perheniemen kartanon vaiheisiin

Pernajan Tervikin kartanon aatelisrouva Katarina Guthrie (1605 Porvoon Hummelsund – n.1653) **osti** toisen aviopuolisonsa everstiluutnantti Edward Johnstonen nimissä vuonna 1647 litistä **koko Pärhäniemen kylän ja perusti siellä olleeseen lisakkilan taloon säterin eli kruunun veroista vapautetun aatelistilan.**

Kuningatar Kristiinan luovuttua vallasta käynnistyi reduktio, eli aatelin maiden osittaiset ja täydet palautukset kruunulle. Sen säädökset uhkasivat Pärhäniemenkin alueen uusia omistajia.

Säterin perinyt kuninkaallinen neuvos, kenraaliluutnantti, Turun hovioikeuden presidentti, kreivi **Robert Lichten** – Katarina Guthrien poika ensimmäisestä avioliitosta – pystyi kuitenkin säilyttämään omistusoikeutensa Säaskjärven ranta-alueen ja sen ympäristön suureen säteritilaan.

Kreivi Lichtenin jälkeen Perheniemen säteriratsutila siirtyi hänen sisarentyttärensä puolisolle, ratsumestari Adam Gustav von Muhlille. Kukaan näistä Pärhäniemen säteritilan omistajista ei asunut litissä, vaan suvun pääkartanossa Pernajan Tervikissä, josta käsin Pärhäniemen tilaa hoidettiin voutien avulla.

Ensimmäiset Perheniemeen asumaan saapuneet aateliset olivat ratsumestarin tytär Anna Lovisa von Muhl ja hänen puolisonsa everstiluutnantti Adam Otto von Köhler.

Heille rakennettiin uusi päärakennus ja kartanosta sanottiin 1700-luvun alussa, että se oli ”hyvin rakennettu ja sitä viljeltiin palkkaväen ja torppareiden päivätöiden avulla”. Kartanon toimintojen kasvaessa kylään saatiin seppä, suutari ja krouvi.

Lapsettoman Anna Lovisan veli kenraaliluutnantti **Robert Muhl** liitti v. 1734 Perheniemen säterin valtavaan maaomaisuuteensa. Hän asui Tervikissä ja omisti Pernajassa myös Tjusterbyn kartanon ja esimerkiksi Artjärvellä Ratulan kartanon – ja Perheniemen säteri jäi taas voutien hoidettavaksi.

Seuraavaksi säterin peri Robert Muhlin ainoa tytär Anna Dorotea. Hän avioitui valtaneuvos Otto Wilhelm De Geerin kanssa. Noin v. 1785 heidän tyttärensä avioitui serkkunsa Georg Brunowin kanssa ja asettui asumaan Perheniemeen. Heidän mukanaan kartanoon saapui myös palvelijoita, kamarineitoja, keittäjiä ja puutarhuri.

1740-luvun Hattujen sodasta 1780-luvun Kustaa III:n sotaan

Kesällä 1788 Perheniemen kartanon maille saapui myös satoja Ruotsin armeijan sotilaita ja jopa heidän ylipäällikkönsä, itse Ruotsin kuningas Kustaa III. Hän oli päättänyt hyökätä Kymijoen yli Venäjän puoleiselle joen itärannalle, valloittaa Haminan varuskuntakaupungin satamineen takaisin Ruotsille ja edetä mereltä ja maitse valloittamaan Pietari.

Sodan taistelut jakautuivat kolmelle peräkkäiselle kesälle Kymenlaaksoon ja Etelä-Savo.

Maataistelujen lisäksi sotaan sisältyi avomerilaivastojen taistelu Suomenlahden Suursaaren edustalla sekä saaristolaivastojen väliset kaksi taistelua Kotkan Ruotsinsalmessa.

Kymijoen yli Kustaan joukot hyökkäsivät voimallisimmin Anjalan kartanon alueelta, mutta venäläiset torjuivat hyökkäyksen ja työnsivät Kustaan joukot takaisin Anjalaan.

Sodan aloittaminen nostatti siihen osallistuneiden upseerien mielissä suurta vastustusta, jonka ilmentymänä yli 100 Kustaan joukkojen upseeria allekirjoitti kapinahenkisen Anjalan liiton julkilausuman kuninkaalleen. **Eniten sodasta kärsivät jokivarren asukkaat, mutta molemmilta mailta kuoli taisteluissa myös noin 11 000 sotilasta.**

Värälän rauhansopimuksessa 1790 valtakuntien välisen rajan linjauksiin ei tehty muutoksia, vaan litti jäi yhdessä Elimäen ja Ruotsinpyhtään kanssa Ruotsin puoleisen Kymenlaakson rajapitäjäksi 1740-luvulla käydyn edellisen Ruotsin aloittaman sodan jälkeen sovittuna tavalla.

Vielä nykyäänkin Perheniemessä on Leirinmäki-niminen paikka, jonne laitetussa muistokivessä kerrotaan siellä sijainneesta Kustaa III:n armeijan sotilasleiristä ja taisteluharjoituspaikasta. Kuningas ei siellä käydessään jäänyt sotilaitensa äärelle yöksi, vaan yöpyi runsaan kilometrin verran idempänä Marttilan talossa.

Aatelisvallan päättyminen synnytti Perheniemeen vahvaa yritystoimintaa

Aatelisrouva Katarina Guthrien seuraavan perijäsukupolven hoitamana noin 8000 hehtaarin suuruiseksi kasvanut Perheniemen kartanotila ajautui vararikoon vuonna 1835.

Sen jälkeisessä pakkohuutokaupassa porvoolainen **kauppaneuvos Erik Johan Strähle (1785-1836)** osti bulvaaninsa tekemällä suhteellisen vähäisellä tarjoushinnalla Perheniemen kartanon.

Jo seuraavana vuonna kartanon peri **Erik Johan Strähle nuorempi (1821—1889)**, josta tuli ajan saatossa uudenaikaisen maatalouden harjoittaja, todellinen 'Pärhän patruuna' ja kunnallisneuvos. Perheniemeen rakennettiin mm. juustomeijeri, uusi kiviavetta ja viljamakasiini.

Lopulta vuonna 1867 hän päätti rakennuttaa kartanolle uuden päärakennuksen ja **pestasi talon arkkitehdiksi Yleisten rakennusten ylihallituksen ylijohdaja Carl Albert Edelfeltin**, taidemaalari **Albert Edelfeltin isän**, jolla oli merkittävä rooli myös poikansa piirustustaidon kehitykselle.

Lujarakenteinen kartanon keskusrakennus valmistui vasta 1875, eli kuusi vuotta arkkitehti Edelfeltin äkillisen kuoleman jälkeen. Talo kohoaa kalliokumpareen päältä yhä ylväästi Perheniemen avaran rantamaiseman yläpuolelle. Jälkiempiretyylisessä puurakennuksessa on kaksi kerrosta, joissa molemmissa oli alkujaan kahdeksan huonetta. Keittiö aputiloineen sijaitsi talon korkeassa kivijalassa, ja sieltä johti kapea portaikko yläkerroksiin.

Rakennuksen ylimmästä kerroksesta voi ihailla hienoa näköalaa järven länsirannan pelloille ja etualan Pärhän niemelle sekä Sääksjärven yli Perheniemen vastarannalle.

Strählet kohosivat litin yrityselämän ja koko kunnan johtohahmoiksi ja heidän ansiostaan Perheniemestä tuli pitäjän taloudellinen ja osittain henkinenkin keskus.

Kolmannen sukupolven **Erik Johan Strähle (1850—1900)** oli koulutukseltaan agronomi. Hän jatkoi ansiokkaasti isänsä aloittamaa suurtilan työmenetelmien uudistamista.

Ivar ja Elin Alopaeus toteuttivat Perheniemen torppareiden vapauttamisen itsenäisiksi viljelijöiksi jo 1900-luvun alussa

Nuorimman E.J. Strählen kuoltua perikunnan Perheniemi Gård Ab:ta hoiti Lars Ivar Strähle ja vuodesta 1900 alkaen Pärhän patruunan vävy, Elin Leontine Strählen puoliso Ivar Alopaeus.

Uusi vaihe Perheniemen kylän historiassa alkoi, kun Elin ja Ivar Alopaeus lakkauttivat torppareiden päivätyövelvollisuuden 1903 ja antoivat tilojen ostaa maat omiksi valtion tuella. Kaikkiaan 46 tilan ja 21 palstatilan muodostamishanke vahvistettiin Suomen Senaatin tekemällä päätöksellä v. 1905. Maiden luovutus ja kauppakirjojen allekirjoitukset toteutettiin juhlallisesti 29.5.1907 – peräti yli 11 vuotta ennen Suomen eduskunnan hyväksymän Torpparilain voimaantuloa.

Pitkään Haminan pormestarina työskennellyt Ivar Alopaeus (1855-1918) ja hänen Elin-rouvansa nauttivat kyläläisten suurta suosiota. Kartanoon jäi palstoituksen jälkeen maata vielä yli 2000 hehtaaria, josta peltoa oli noin 250 hehtaaria.

Metsäyhtiöiden omistusvaihe

Koska Alopaeuksilla ei ollut lapsia, he päättivät myydä suuret metsäalueet sisältävän kartanonsa 1918 Oy Tornator Ab:lle, joka suoritti heti ostonsa jälkeen metsissä laajoja hakkuita. Seuraavaksi kartanon osti Kymin Oy v. 1922. Samana vuonna Kymi-yhtiö hankki omistukseensa myös Verlan ja Kissakosken puuhiomot ja tehtaas.

Tuolloin kartanossa oli 35 hevosta ja 150 lehmää. Hevosia käytettiin metsätöissä ja maataloustuotanto ohjautui suurelta osin Kymintehtaan työntekijöiden ruokahuoltoon.

Lukuun ottamatta laajaa metsäaluettaan Kymi-yhtiö myi kartanon peltoja ja pieniä metsäpalstoja sotien jälkeen Karjalan Valkjärveltä evakkoon lähteneille 22 maanviljelijälle ja heidän perheilleen.

Talvella 1947 Kymin Oy myi vielä kartanon päärakennuksen ja sitä ympäröivän ison pihapiirin ja muut rakennukset Karjalasta sotaevakkoon lähteneelle Sairalan evankeliselle opistolle, jonka nimi muutettiin 1979 nykyisen sijaintipaikkansa mukaisesti Perheniemen evankeliseksi opistoksi.

Kaupanteon aikaan 1947 oli kulunut tasan 300 vuotta siitä, kun Tervikin kartanon aatelisrouva Katarina Guthrie osti koko Pärhäniemen kylän litin pitäjän eteläosasta Sääskjärven rannalta ja perusti kylän keskelle aateliston erioikeutena säteritilan. Kartanon ostohetkellä täyttyi 300-vuotinen Perheniemen historian kierros – ja sen päätyttyä alkoi nykyinen kierroksemme.

Kylän jyrkkäpiirteisten kallioisten metsien ympäröimän laajan ranta-alueen kulttuurimaisemassa näkyy vaikuttavalla tavalla tänne asettuneiden asukkaiden vuosisataisen viljelyn merkitys elämän edellytysten perustana. Viljavasta maaperästä saatiin leipä ja se mahdollisti karjanpidon. Sääskjärvi tarjosi puolestaan kalat, talousveden ja virkistykseen – ja metsistä saatiin rakennuspuut, marjat, riistaruoka ja lähdevesi.

Rantatien varren nykyiset rakennukset kertovat kylän historiasta sen, että täältäkin on lähdetty viimeisten vuosikymmenten aikana työn perässä kaupunkeihin ja siksi kylän kaupat on suljettu. Perheniemen opiston toimitilojen ohessa vanha Seuratalo ja koulutalo ovat yhä aktiivisessa käytössä. Opiston rakennuksista uljain on entisen Pärhäniemen säterikartanon päärakennus. **Ja syksyjä värittävätkin ruskan lisäksi nykyisin tuhannet Jäämeren hanhet ja sadat lintubongarit.**

Kun järvenpinta kimmeltää auringonvalossa ja viljapelot aaltoilevat kesätuulella ja kun lehmät ja lampaat laiduntavat niityillä ja maaseudun tuoksut ja perhoset täyttävät ilman, niin silloin ei ole syytä hermostua, jos tällaisesta paratiisista nauttiessaan saa myös pari paarman puremaa!

Mainittakoon vielä, että erinomaisen hyvin hoidettu Tervikin kartano Loviisan Pernajassa on säilynyt jo lähes 370 vuoden ajan sen ensimmäisen emännän, aatelisrouva Katarina Guthrien jälkeläisten omistuksessa. Ajan saatossa hänen sukunsa naispuolisten kartanon omistajien sukunimet ovat avioitumisen kautta toki muuttuneet, mutta sukulaisuus Katarina Guthrieen on jatkunut suoraan alenevassa polvessa keskeytymättä.

Kuvataiteen ystäviä kiinnostanee myös tieto siitä, että Tervikin kartanomuseon säätiö omistaa Suomen suurimman yksityisen muotokuvakokoelman.

Pekka Hyvärinen